www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

[illegible]

ושלא לאסור יינם (סוף ס' הפרדס) ואסור לספר אחר מטתם (תשו' רש"[illegible]

[illegible]

[illegible]

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

[illegible]

אלה

פסחים

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח * www.daat.ac.il

אלה תלמידי רש"י נזכרו עוד אחדים מתלמידי רש"י כמו ר' שמחה מויטרי אשר סדר מחזור ויטרי לפני רש"י, והביאוהו בתוספות ובפוסקים, אך כל המובא בשמו אינו אלא פירושים ופסקים הוויות ופלפולים על דרך בעלי התוספות (עי' שה"ג ע' מחזור) יתר עליהם הביאו המחברים הראשונים עוד חכמים אחרים מתלמידי רש"י אשר חפץ כלם והשתדלותם רק להשלים מלאכת רבם[4], אמנם דבר אחד אשר חדל רש"י לעשות מגודל עניתו ומיראה לחדש חדשות, נשא לבם אותם לעשותו. והיא: שהעמידו וקבעו הנוסחאות בגמרא על פי מה שהניח רש"י בפירושו ואלה הנוסחאות נתקיימו לדורות עולם ונחשבו כאלו יצאו כן מתחת ידי בעלי התלמיד והיו קדש (לעיל פב"מ).

אחרי אשר קיימו וקבלו עליהם חכמי הדור את פירושי רבנו שלמה לא נדרש עוד לבקש דרכי הפירוש והבאור כשיעור אשר היו דרושים בימים שעברו, ואז תחלו חכמי הדור להציב להם מטרה חדשה, והיא התקירה והבקרת העיונית בדברי הגמרא, ויחילו מחקרים רומים למחקרי חכמי הגמרא — האמוראים. באשר הם נשאו ונתנו בדברי קדמוניהם בעלי המשניות והשתדלו לתרץ הקשיות הנופלות בהן ולפשר המתירות ביניהן, כן עשו חכמי צרפת הבאים אחרי רבנו שלמה עם התלמוד (לעיל ח"ג פי' ח), ונוכל לאמר כי מעשה אלה החכמים בבקרת עניני התלמוד הוא במו המשך להלמוד (שם ספב"ה). אלה המחקרים נקראו בשם תוספות. ובשמן כן הן בתכונתן שהן דברים אשר הוסיפו על התלמוד[5]. יש מתלמידי רש"י אשר כבר הלכו בדרך הזה, הראשון אשר נזכר היה רבנו מאיר בן שמואל חתנו של רש"י ומתלמידי גאוני לותיר (שבה"ל סי' ב"ח) הוא עשה תוספות לתלמוד וקלסום בני רבנו תם (ספר הישר סי' רנ"ב) והרבה דברים ממנו נעתקו בתוספות שלנו, ונמצא ממנו פירוש על סוגיא שלמה בגמרא והוא על דרך פירוש רש"י (מנחות ספ"א). השני הוא ר' יצחק בן אשר המכונה כתוספות בגוטריקון ריב"א, הוא היה תלמיד רש"י (עי' שה"ג בערכו). בתוספות שלנו עלו הרבה מתוספותיו שהובאו בהן במקומות אין מספר, אבן לא בלן בהב בכתיבת ידו כי אם תלמידיו הם שסדרום ונמצא בקצת מחברים שהביאו הוספות תלמידי תריב"א. אך על אלה התוספות שבהבו תלמידיו בשמו אין לסמוך אלא אחרי מתינות ועיון כי לפעמים תלו דברים ברבם אשר אינם בסף צרוף, וכבר היה קבל עליהם רבנו תם באחת מתשובותיו (ס' הישר סי' רפ"ב) ואמר שהיא לא עשה אותם חתוספות והמעתיקים קראום על שמו ולא תסמכו עליהם כי רובם שגיונות; וגאמן אלינו רבנו יעקב אף שבעל שבלי הלקט לא חשב כן ובתב (סי' רכ"ה) שמדבריהן למדין ואין משיבין. בספר תמים

דעים

פבחים (ק"דן) ד"ח ובריבת, ובסי' ע"א הביא ור' ישעיה כתב בשם רבנו שמואל ז"ל בענין פגיטת בתם וג"כ בפירושי שם (ק"ו. ד"ח קשיד. ובסי' קמ"ד בענין שגוי יין הוא מסי' שם ק"א. ד"ח אחר) ובסי' קס"ל וסי' קנ"א בענין זמן מובאים במרדבי ברכות סי' קנ"ו כללו של דבר כ"מ שנאמר בשבח"ל ר"ש סתם הוא הרשב"ם ור"ש באבער מעה בהשו.

4) מתלמידיו נזכרו עוד ר' שמריה, בתוס' נדה (פו:) ד"ח אם תובא מחזור שלו ומה שמפרש בי בשם רש"י והובא גם בטורכי בקצת מקומות שהיה תלמיד רש"י, ומצאתי באו"ז סי' ת"מ ור' שמריה קבל מרבו רבנו אליעזר בן רבנו משולם וגראה שאין זה ר"ש תלמיד רש"י. ורבנו שמשון חובא בתגמוי (לפי גי' בעל קוה"ד) ולפנינו בתוב ר' שמעון תלמידו של רש"י וב"ח לפני בעל שה"ג ואולי הוא אותו ר"ש שהובא בתוס' שבת (קי"ב:) שפלפל רש"י חזקן בדבריו ואפשר גם שהיה לו לרש"י תלמיד בשם ר' משמון והוא שהובא בתוס' (עי' או"ז ח"א סי' תרב"ם) ויתבן בן לפי סדר חומנים. ובתוס' יבמות (מ"ב.) חולק עליו ר"ת. וכבר כתבתי (סוף פכ"ם) שגם ר' נתן תמכירי היה תלמידו ושהוא סדר ס' תשובות ושערתי שר' יוסף ב"ר יצחק של פ"ר סדר ספר אר"ח ג"כ היה מתלמידיו. כל אלה היו מבחירי תלמידי רש"י.

5) עי' בהילדות ר"ה שלו משב"ם שם פ"א בחיוראת חשם ,תוספות' ושם בת"ת.
(דו"ד ח"ד)

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דעים נמצאו כמה מתוספותיו (סי' קצ ח ר ז ר ח ר"ט) ומהצעת הדברים נראה כי הן מקובצים שכתב הוא עצמו. הריב"א חבר גם פסקים, והפוסקים מזכירים פסקי רבית בשמו (מרדכי ב"מ סי' של"ז). ונראה שהיו מטנו גם פסקים בדיני טרפות (או"ח ח"א סי' תמ ג). ונתקיימו ממנו גם תשובות. רבנו אליעזר ב"ר נתן (ראב"ן סי' ק"א) שלח אליו שאלה בדיני ממון וקראו אלופי ומיודעי, והוא משיבו בענוה וקבל השואל פסקי וכתב: אחרי הגיעה אגרת זו לידי האיר עיני צורי וחבנתי מתוך תלמיד רבנו שלמה זצ"ל כך וכך, ומבואר פה מבן זמנו כי היה תלמיד רש"י[6]. גם נזכר מחבר תוספות שמזמן ההוא בשם רבנו יוסף (ס' הישר סי' רנ"ב), אך לא ידענו מי היה ר' יוסף כי כמה „ר' יוסף" נזכרים בתוספות מתם. אפשר שהוא ר' יוסף טוב עלם אשר אמר עליו ר"ת ששמש לפניו (שם סי' תר"ב). או אולי היה איתו ר' יוסף ב"ר יצחק ששערנו עליו שהיה מתלמידי רש"י ומדר ספר איסור והיתר אבל דבר ברור לא ידענו להודיע. ובלי ספק עוד היו בימים ההם בדור שאחרי רש"י עוד חכמים אחרים אשר עסקו במלאכה הזאת לעשות הוספות לגמ"א בפלפול ובמשא ובמתן של הלכה.

אמנם לרום המעלה התנשאה זאת החקירה החדשה אשר היתה אם הדרך לכל בעלי התוספות על ידי רבנו יעקב בן מאיר הנקרא רבנו תם, איש אשר בו התאחדו כל המעלות הנדרשות ליסד שטה חדשה בחכמת התורה. כבר מלידה רוחן בהבנות טבעיות ויתרון הכשיר חכמה, אף כערך כשרונותיו כן היה חנוכו חטיב. בבית אביו תחת ידי רבני מאיר אביו חתן רבנו שלמה, ורבו אחיו הגדול הרשב"ם ובחברת אחיו השני אשר גדל עמו היא רבנו יצחק בן מאיר אשר הובא בתוספות בשם ריב"ם, ואשר בחצי ימיו הלך לעולמו נספד מאב זקן ומאחיו אשר נפשם קשורה בנפשו, ומשבעה ימיו (ס' הישר סי' תרט"ו וראב"ן דף קס"ח ע"א) ועוד מלבד לטודו ושמושו בבית אביו היה משמש גם לפני רבנו יוסף טוב עלם באוניון) כאשר העיד היא עצמו (ס' הישר סי' תר"כ). אמנם יתר מאשר זכה ארחו תחת הנהגת רבותיו זכוהו כשרוניו אשר חננו אלהים בחן, כי התחבריו בו כשרונים אשר לא רבים יזכו להם שכל צח ובהיר עם כח זכרון חד ותמיד, אהבה רבה לתורה עם שקידה מאין משלה, חייו לא היו תלוים באחרים כי היה עשיר וקרוב למלכות (תולדות ר"ת שלי פ ט), לא היה צריך לשאת פנים לדעתם ולדעות הרגיליות, לבו היה אמיץ כח ללחים בעד שטתו אשר לפי דעתו הכיר אמתתה מבלי חת מוקשי אדם והתנגדות אנשים אשר לא כערכו, על יד אלה הכשרונים הלך דרכו בתוך נתיבות התורה והחכמה. בימי זקנו רש"י כבר נתפשט דרך הלמוד הפלפולי ורבנו שלמה התאונן על זה. ואולי מעת החילם לעשות הוספותיהם עוד הורע הדבר, ור"ת גם דבר קשות נגד בעלי הפלפול (ס' הישר סי' תקפ ז) ואמר כי אלה המפלפלים משנים פירושי רבותינו ואילו יהיו מדקדקים בהלכה כפירושם לא יתכונו דבריהם, ומתוך פלפול הוקשו ואם יוסיפו לפלפל ימצאו תשובות חבילות חבילות על הכל (שם דף ע"ט ע"ג ד' וויען). הן אמנם לא יוכחש כי בדבר אשר גנה בו אחרים הוא עצמו נוקש בו. הלא גם הוא במקומות אין מספר לקח מדת הפלפול למדתו, משתדל לפרש

הסתירות

---

6) חלשון משובש באיתה תשובה וכ"פ ראינו ממנה שהיה הריב"א תלמיד רש"י ושהיה הראב"ן כבר גדול בתורה בדורו של הריב"א.

7) אין זה רים"ע שהיה בימי רש"י כי שני חכמים נודעים בשם הזה עי' במאמרי שבבית תלמוד שנת א' צד 27, 54 ובתולדות רש"י שלי צד 2 ובחערות שבסוף ס' שחינ דפוס ווילנא.
(דו"ד ח"ד)

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

[illegible]

[illegible]

[illegible]

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

[illegible]

דברנו על ספר הישר הנמצא. סדור הספר שלפנינו אינו על סדר המסכתות כי הוא [illegible]

(עיין לקמן)

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

„ולא עד סדר המסכתות אכתוב כי אם כאשר יעלה דבר בידי". הספר שלפנינו הוא משני חלקים. החלק הראשון (עד תרמ"ב) כולל לרוב תוספות ר"ת. ועניין החלק השני לרוב פסקים ותשובות. בסוף החלק הראשון כתוב „עד כאן שמועות של רבנו יעקב ב"ר מאיר נ"ע ומכאן ואילך איש על דגלו בשאלותיו ותשובותיו[1]). בעל הספר רומז לרוב על מקורו לפעמים כתב „הועתק מכתיבת יד רבנו יעקב" (סי' קצ"ה ריי"א רפ"א שס"ג שפ"א שפ"ו) או: מפי רבנו יעקב (סי' פ"ט) כך פירש ר"ת (סי' קמ"ד) זה חדש ר"ת (סי' שצ"ה) ולשונות אחרים כאלה. והרבה דברים כותב מפי השמועה ששמע מחכמים אחרים ששמעו מפי ר"ת (סי' קע"ו קפ"א ריי"ב ריי"ג). ומזכיר גם מפורש את ספר הישר (סי' תצ"ז ת"ר), מבואר מכל זה שספר הישר שלנו אינו העתק מדוקדק מספר הישר של ר"ת. ומפורש יוצא מהרבה מקומות שהספר שלפנינו חברו אחד מתלמידיו אחרי מותו, שבכל מקום קראו „מורי" וכותב עליו „זצ"ל" (סי' תרפ"א תרס"ט תרע"ז). ואולם לא ידענו בברור מי הוא התלמיד ומה שמו ושם אביו, אבל ידענו שם זקנו והוא רבנו יום טוב בן ר' יהודה בן נתן חתן רש"י (או: ח"א סי' קנ"ח) אשר קראו ר"ת „הישיש (סי' תרנ"ז) גם „קרובי" סי' תרצ"ט). שכן כתוב (סי' תקנ"ט) בספר הישר „וכן הגיה זקני הרב רבנו יום טוב בן יהודה" ונראה מזה כי נכדו של ר' יום טוב הזה חבר ספר הישר שלנו. ונחשוב עוד כי ר' יו"ט הזה היה לו בן הנקרא יהודה והביאו התוספות (מנחות פ"ח). חכם בשם רבנו יהודה בן רבנו יו"ט. ונוכל לשער שזה בנו של ר' יו"ט בן יהודה ועל בן אבי המחבר שלנו היה ר' יהודה בן יום טוב הישיש ונשער עוד כי אותו ר' יהודה בן ר' יו"ט הישיש היה לו בן ונקרא בשמו גם ר' יום טוב כשם אבי אביו ואם זאת ההשערה אמת ידענו שמחבר ספר הישר שלנו הוא רבנו יום טוב בן ר' יהודה ב"ר יו"ט הישיש בן הריב"ן חתנו של רש"י[13]). המחבר עשה הספר על פי „מהדורא בתרא" ומאן במהדורא קמא (סי' רצ"ב) והכנים לתוך ספרו מה שהוסיף ר"ת במהדורא בתרא (עי' סי' רע"א שנ"ג). ומצאנו גם שהעתיק את שתי המהדורות (סי' שס"ז). אמנם הספר אף שאינו ספר הישר האמתי של ר"ת על כל פנים נוסד על יסוד מה"י האמתי, ולרוב יודיע המחבר מה שהוא מיסודו של ר"ת, בכמה מקומות (סי' א' — י"א) כתב: עד כאן מצאתי. ולפעמים מסיים (י"ב — כ') „מכתיבת יד רבנו". וברוב הפירושים והחדושים שבספר על כל פנים רומז ברמז מה שהוא מר"ת, באמרו: כך פירש רבנו יעקב, מפי ר' יעקב, וכיוצא באלה הלשונות (עי' תולדות ר"ת צד 17, 18). ואף בפירושים וחדושים שלא נרמז בהם ממי הם יודע לנו שהם מיסוד ר"ת אם נשוה אותם עם מה שכתוב בתוספות על הענינים ההם שלרוב נזכרים בשם ר"ת (ראיות שם הערה 5). ובכן על כל פנים החלק הראשון הוא לרוב העתק מספר הישר של רבנו יעקב. חדושים

---

12) עי' בתולדות הגי"ל פ"ח בהערה 1 שהראיתי שבח"א נמצאו שמונת עשר פסקים, וכ"א תשובות

13) השם יו"ם בן יהודת נמצא בכמה מקומות בתוס'. ולפי דרכנו למדנו ששנים היו ר' יו"ם הישיש בימי ר"ת שחיה בן יהודה וקרובו של ר"ת וקשיש ממנו ובנו ר' יהודה בן יו"ם. ור' יהודה הזה היה צעיר בימי רשב"ם ור"ת והוא שהביאו התוס' ששאל שאלות מרשב"ם (ערכין יח:). וששערנו שר' יהודה הזה היה לו בן ששמו נ"כ יו"ם ספני שנחשוב שר' יו"ם סתם הוא בן יהודה שגם ר' יו"ם תישיש בן יהודה מובא בשם ר' יו"ם סתם כמו שתראה בתוס' נזיר (לז.) שמובא ר' יו"ם סתם והוא אשר הובא בתוס' קדושין (לח.) ר' יו"ם בן יהודה שהקשה לו ר"ת. וע"כ נראה ר' יו"ם השני בימי הריצב"א תלמיד תלמידו של ר"ת הנזכר בתוס' יומא (מה.) בשם לוזי הקדוש ונזכר גם במרדכי שבת בב' מקומות אשר שם מוכח שהנזכר א"א שהיה ר' יו"ם הראשון עי' תולדות ר"ת פ"ח הערה 2, נראה כי הוא היה בן יהודה בן יו"ם הראשון. אך לא אחליט כל זה רק נראה שאפשר כן. וראיתי בשבלי הלקט הנדפס בחדש בתקדמת מחמ"ל ר' שלמה באבער שכתב צד 3: בערך ר' יום טוב מיוני בהערה סי' צ"א שהביא מעשה מקומות בתוס' שהובא זה ר' יו"ם והרביב יחד ר' יו"ם סתם, ובן יהודה, ובן יצחק, ומיוני והבניסם למדור אחד לבלבול הקורא.

(דו ד ח"ד)

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חדושים ופירושים רבים מן הנמצאים בספר טובאים בתוספות בשם ר"ת, רק שמה שהובא בתוספות בשמו לא הובא בכתבו ובלשונו בספר כי אם קצרו דבריו ושנו לשונו והכניסו לפעמים בתוך מלים מועטות משאו ומתנו האחרון, אבל כמה פעמים שתתו הדברים על ידי קצורם מתוך שהשמיטו הראיות ופלפולו ועשו דבריו כגזירה בלי פתרון[14]. וגדולה מזו מצאנו סתירות מפורשות בין דברי הספר ובין הדברים שמביאים התוספות בשם ר"ת ולא לבד במה שלא נזכר עליו בספר שם ר"ת שיתכן שאין הדברים דברי ר"ת כי ידענו שיש בספר הוספות מחכמת חכמים אחרים, כי אם בדברים אשר חותמו של ר"ת עליהם נמצא בתוספות שכתבו בשם ר"ת להפך[15]. וקצת נראה שכבר בחייו הכניסו תוך דבריו פירושים אשר לא חשב ולא עלו על דעתו ומצאנו שראה בספרו, שנעשו ממנו העתקות, פירוש מוטעה והגיהו בכתיבה ידו והודיע לכל שלא עלה כן על דעתו אלא ספרדים אומרים כן (סי' שם ז). ורבנו יוסף מאורלינש שאלו על דבר ענין אחד הנמצא בספר הישר שלו, והשיב ר"ת: לא ראית יפה בפתרוני ומעית מראש לסופו . . . אך בשבוש מצאת כתוב פתרוני וטעית בו ודרך חצונה (אחת) [אתה] ברדת לך למעות בפתרוני (דף ע"ח ע"א). ואמנם מה שקרה לר"י מאורלינש אחר מתלמידיו המובחרים שטעה בפתרון דבריו משבוש העתקתו אולי קרה גם לבעלי תוספות אחרים שהעתיקו דברים, וזה גזק להכרעת ההלכה שיבוא חכם ויכריע ההלכה כמותו על פי מה שמצא בהעתקתו ונמצאה מוטעת ולא אמר כן ר"ת מעולם. ורעה גדולה מזאת נולדה ממה שקצרו דבריו ולא כתבו רק תמציתם בהשמטת סברותיו וראיותיו כי בזה הרבו המכשולים לפני הדורשים שהגיחו בדבריו כונות אשר לא חשב, ואלו היו הדברים לפניהם כאשר יצאו מתחת ידו, והיתה כונתו גלויה לפניהם על אמתתה כי אז אולי היו מוצאים כי רוח אחרת היתה אתו מאשר הניחו הם בדבריו וישתנה הענין וגם ההלכה.

לא כל תוספות ר"ה היו כלולות בספר הישר, וגם לא כל ספר הישר הוא מתוספות ר"ת. כי מצאנו הרבה פלפולים והויות בתוספות שלנו אשר יפקד מקומם בספר הישר, ומצאנו גם להפך שנתוספו בספר הישר דברים אשר לא מר"ת המה. אלה הדברים שהם משל אחרים קצתם נספחו מר"ת עצמו והיו כבר בספר הישר העקרי, וקצתם הם הוספות שהוסיף המסדר האחרון. במקצת ענינים רשום ומפורש בעל זאת התוספת בשמו. ולרוב הם תלמידיו אשר ידענום ממקומות אחרים. כמו: תוספת ר' יצחק ב"ר יעקב מפי רבנו (סי' צ"ט, רנ"ב, תש"ד) ואולי ר' יצחק הזה הוא בנו של ר"ת (עי' כ"ח ח"ז צד 33) וכן נמצאו בספר שטועות מר"ת אשר מסרו תלמידיו. כמו רבנו יצחק ב"ר שמואל המכונה ר"י הזקן. ובכל מקום בספר שתתם בספר „יצחק" (סי' ס"ה) או שרשום „פירוש ר' יצחק מ"ר יעקב" (סי' קע"ו) הוא זה. ור' פטר (סי' קמ"ו הט"ז תכ"ו ח"מ תקצ"ו) ונזכר בתוספות עם ר"ת יחד (גטין ח.) ובלי ספק היה תלמידו[16]. ר' יצחק ב"ר ברוך מפי רבנו יעקב (סי' קפ"א). זה החכם נזכר בתוספות בכמה מקומות ולפעמים חולק על ר"ת (ביצה ב'

כתובות

14) עי' תולדות ר"ת פ"ח הערה 5, 6. וביחוד על שהעירותי שם על תוס' קידושין (י.) בענין כל תבועל דעתו אגמר ביאת משכ בשם ר"ת וכנגד זה בסה"י סי' ל"ג. וכן על תוס' סכות (כ"ב) בענין מרגיע שור ספולי מוקדשין פי' ר"ת וכנגדו פירושו בשלמות בסה"י סי' תע"ו.

15) תראיות על הסתירות בין שמת ר"ת בתוס' ובין המובא בספר הישר הלא הן כתובות בתולות פ"ח הערות 7, 8, 9; עי"ש.

16) בסה"י כתוב בראשי תיבות ר"פ ופתרתים ר' פטר ולא ר' פרץ בעל התוס' אשר תוספותיו היו בזמנו מיוחד עי' שה"ג ערך תוספות. שהיה תלמיד ר' שמואל מאייבראא (גזיר נטז בתוס') ונאוחר ומחנגד פ"ז'.

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

[illegible]

[illegible]

[illegible]

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

[illegible]

(19) ביבמות (קכ.) במשנת אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החותם אע"פ שיש [illegible]

גדולות בסברות והתלמות נאותות בפי אסוקאי [illegible]

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שצריכי חומן להמציא תחבולות להעביר מדת הדין וכן עשה ר"ת בבמה דברים [2]) ואמר בפירוש יש להחזיר לפי שיש עלינו מס מלך ושרים והבל בדי חיינו ועוד שאנו שרוים בין הטומות ואי אפשר לנו להשתבר בשום דבר אם לא נשא ונתן עמהם הלכך אין לאסור רבות שמא ילמוד ממעשיו יותר משאר משא ומתן (ב"מ ע' תר"ה תשיך) וכן התיר רבית על ידי שליח נכרי וזה ראי תחבולת (שם עמו הר"ח בגון) אבל פירש דבריו באמרו שיש להתיר להם מחיה לפנו ברית (תשו' מהר"ם סי' תשצ"ו). אף מצרכי חומן עשה קולות בדיני יין נסך כי מסחר חדשים בצרפת וגם באשכנז הדרימית היה בעת ההיא ביין על כן היה חומן והמקים דורשים להקל שלא להפסיד פרנסתם [3]) ובמקום אחר יגיד כן בפירוש על שעשה היתר ביין נסך ואומר: התורה המה על מסונם של ישראל ואני לא אחום ולא אורה להתיר (תשו' מהרי"ם סי' שע"ג). ואמנם החשתדלות הזאת התחזקה כו יען כי עד זמנו היו רבות הטומרות ועשות גזרות עומדים ברומו של עולמם. הנה שמות רש"י היו נוהגים כל המליכות חחן על פיהו ורק מעטים היו שוחים (מה"י רף ע"ג ע"ד), תורות גאוני להתיר הקפו מאד על גלילות צרפת כי רש"י וכל הדור ההוא היו תלמידיהם, ומכל מה שנודע מהם נראה כי מהפירוהם היו מיראי תוראה ופרו ורבו החשאות והרעדות, גם רש"י שהיה מתלמידיהם, אף שהיה בונת הוראותיו על ראיות ולא על הששות (לעיל מב"מ) בכל זאת בחיים הרתיים היה הולך זה הדרוה במשפט הוראה של בני דורו ולאחריו, נגד זה קם רבנו יעקב והתנשא בארי והנהיג את ההוראה בסמילות הרשות ושבר את הרשות והרעדות בפלפולו וגבה ראיותיו ואין מירו מציל. ואולם נגד זה הם ר"ת על מנהגם של ישראל ולא הנות לבטלו על הגם, לא נאמר כי היה ר"ת באחר הדגנים הרשבים כי חייבים לתת נפשם לקיים כל מנהג של מה בבר מנהגי ישראל! כי ידע מאד כי לא על מנהגים כאלה ארני היהדות הטבעו, והבין בלבבו כי בבטול איזה מנהג קל לא יחוור העולם לתהו ובהו ובקיומו לא תשיג יחודת וישראל, ואם נמצא בכל זאת שהקפיד על בכה ושפך מעם אחה מת וקמף נגד רבנו משולם, אחר מנדולו הדור החוא, על אשר מלאו לבו לבטל מנהגים קלים בעיר, אין זאת כי אם מדעתו כי המון העם וגם הלומדים ההמיגים מקרישים את המנהג יותר מעיקר הדין, ועל כן לדוב הרצון להשבית מנהג יעודר מדנים ויפריע השלום, לזאת הקפיד ר"ת בהשבו כי אין שנוי המנהג שוה בנזק השלום. ובפירוש אמר בכתבו אל ר' משולם (מה"י ע"ג סוף ע"ד) ובבקשה מכם אל תעשו מלכותנו אגודות אגודות . . . ומה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד והיה הצור אחד ושמו אחד. ומיסוף לאמר (דף ע"ד רי"ש ע"ד) אך ענוה גדול היא לכל אדם להניח קולות שלך . . . ורוב עסקי נשים והדיוטות . . . ואפילו אם היו אמת לא היה לך להקל לנשים ולהדיוטות. ואף עם כל זאת לא היה ר"ת מקפיד אילו היה בקולותיו צדק ומן או הרחקת נזק אי הקלת מעמסה לצבור אבל בכל קולותיו לא היה אחת מאלה. וכן אמר ר"ת בתוכחתו (שם ע"ג ע"ד): האיך יאמר פה קדוש דבר זה להקל שלא לצרך בדבר שכבר משם איסור מנהג ונזה וקל לשמור ולהזהר בדבר, כי אם היה הדבר שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו ודבר

20) בתש' מי' תרלו' התיר רבית היוצאים בן הדת נגד מבנו של רש"י שאסר בש' אות שלו כ"י ומובא בבדרכי ב"מ סי' שלח ובתשובות מהרים סי' תשצ"ח. וסי' יוד בבדרכי ב"מ סי' שלח ובאור יד סי' קפ"ח ותשור מהרים תשצ"ד.

21) בתולדות ריח ס"ו בהערה 6 תמאתי מבמה היתרים שהתיר ר"ת ביין נסך ובבואיים בבתי' ובתוס' ע"ז ובבדרכי בב"מ. וסי' גם בס' התרומה חל' יו"ג סי' קפ"א וסי' קפ"ח. ושם סי' ק"ע מביא בשם ר"ת שאם נגע נכרי ביינו ואפרו הוא ויגיל לבבו לאותו נכרי עצמו לפי שהנכרי חייב לשלם לו ור"ל שאין זה רמי יי"ן אלא רמי נזקי. וסי' גם בתמים דעים סי' ר"ח ס"ו ופי' ל' צ"א.

(דו"ל תל')

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ודבר שיש בו חסרון כיס לא היה חרבר קשה כל כך, מבואר מה. יי על אפו ועל חמתו היה לו בשול המנהג רק אם אין בבטולו תועלת כלל, והוא נוח וקל לקיימו הרוב העבירו יכולים לעמוד בו ואין בקיומו חסרון כיס, ובטולו הוא נזק לשלום.

רבנו יעקב היה מראה נפלאות בדרושיו ידיעותיו ונשגבות בתורה ובכל הכמה, ישר התגיון, ושכל חריף, ורוב הדעת שחברו בו יחדו היו מאין משלם והם עשו לו שם בכל גלילות אשכנז וצרפת, ועד קצוי שפרד שמעו השוב הגיע. סבל המקום ת שאלו מבנו הוראת כאשר ישאל איש בדבר אלהים, גם מזקנים שבדר, כמי רבנו שמשון חזקן, אשר עוד היה מתלמידי רש"י האחרונים, נשאלו מבנו שאלות מהלכה — ורת בעת ההיא עודו צעיר לימים — וקראו: דודי, ורעי, ומורי (מה יי מי. תיב תר"ץ). ורבנו משולם בן נתן מנרבונה, אדם גדול בתורה ומנהיג לעדרו ונשא פנים בפרבנצה בימים ההם ונכנע לפני ר"ת כתלמיד לפני רבו, ואף כי כאשר יוכיח אדם את בנו ר"ת היה מביאו ודבר אתו קשות דברים הזורדים חדרי בטן, בכל זאת היה, רבנו משולם, משל ברוחו, והשפיל עצמו לפניו עד לעפר ואותו הגביה עד לשמים, ואמר לפניו: מבלעדיך לא ירים איש ידיו ורגליו ועל מיך אנו חיים"), גם רבנו אפרים ב"ר יצחק מרינגשבורג אשר בנותו „הגביא ברענגסבורג" (שי"ת מהרש"ל סי' ע"מ) כתב לר"ת בכבוד גדול כתלמיד לרבו אף שר"ת בחרב לשוני יצא לקראתו ודבר אליו בחמלת שוכה כאל אחיו מן התלמידים הבועטים בכבש"). וראפ"ר בעל ספר הקבלה אף שלא זכר את רש"י, ובלי ספק בזמנו לא ירעו בסדרד מגדולת רש"י, זכר את ר"ת ואמר: ושמענו שבארץ צרפת היה חכם גדול ורב מופלא בסדרגת רומיונב שמו ר' יעקב ז ישמרהו וחייתו ויזכהו ללמוד וללמד ולהרביץ תורה בישראל (סוף ס' הקבלה), ונמצא גם בי כתב תשובות לבני אסמנים היא ספרד (מרדכי שלין סי' תרס"ו) וליושבי הא היא אנגלטירא (שי"ת סהרם סי' רי"ט), ונשאל מר' יעקב סמרנא אשר בלי ספק הוא מרני שבאיטליא (מרדכי בתובות קש"ו), ויותר מכל אלה שאלו את פיו ובקשו הוראתו בני אשכנז כמו רבני ריינשבורג (מרדכי ב"מ סי' תי"ז תשי' מהר"מ סי' רע"ה) והבמי לותיר (בעל העטור ע' מהאה רף צ' ע"ב). ומי יודע כמה מן התשובות כתב ר"ת, הנזכרות בספר חישר, ובמרדכי ובשו"ת סתום ופוסקים אחרים בלי הזכרת שם השואלים וארצם, שיש ליחסם לחכמי האדצות הרחוקות האלה (תולדות ר"ת פ"ח הערה ז). סבל זה נראה כי לא לבד בסקומו ובארצו כי אם עד רחוק היו חכמי ישראל מיחלים לתורתו ויבקשו לקח מפיהו.

קנאת סופרים תרבה חכמה! גם משלו הטוב פעם לשובה על חכמי ארצו כי כלם חלבו בעקבותיו, והמסלה החדשה אשר סלל היתה אם הדרך לדורשי הקבלה. מנגון למורו בתפיתיו היה המרה לכלמו, ומאז רבו בעלי תוספות עד אין מספר

בצרפת

---

(23) עי' בס' הישר סדף ע"ב ע"ג—ע"ה ע"ג. חבל תשובות מ"ת לר' משולם ועוד שם דף ע"ז ע"א שאלה מר"ם לר"ת והוא בשלטות בחרשי אנשי שם באצל המרדכי שבת פ"ג ובכלם ר"ם מחנונים ודבר ור"ת ענה קשות.

(24) עי' אפרים נמצאו בס' הישר חמש שו"ת בדף פ' ע"ג—פ"א ע"ב ועוד ח' תשובות אחרות מדף פ"א ע"א—פ"ב ע"א, ואחת בדף פ"ג ע"א. בשאלות ר"א נראה כי בכבוד גדול דבר אליו ור"ת משיבו בדברים קשים. ודל: ועל כתוב בכתבך, יודעים לבי ולבך, ידועות היותה בך, ואם לבך בקרבך על לבי מה מיבך, ויש מפרש שאל לרבך, תעבור בישובך או אלי ואשיבך, אך מיום דעתיך, מודה לא שבעתיך ועוד יותר ידבר אליו בבוז שם דף פ"א ע"א ובתוס' ע"ז (לד.) כתב שאמר עליו ר"ת: ותשובות יורה כבן מורר ומורה, ועלי יעיר רוח הבורא, ויש מן האחרונים תלוים ר' אפרים הזה עם ר"א תלמיד הרי"ף ובשו"ת הארוך לחוכיח שאינו בן וא"צ כי השבחן חוסנים ראיה על התשוך. וראיתי בחקדמה לשבח"ל שחו"ל ר"ש באבער מערך „אפרים" שיהם ת' חלכות שנמצאו בשח"ל בשמו לר"א תלמיד הרי"ף ע"ש תערת ס"א ועדבב ת"בר ומ' ל"ת בשבח"ל שמונה שבחים יוכיח התשוך.

(ד"ר ח"ד)

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

[illegible]

[illegible]

[illegible]

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

[illegible]

[illegible]

[illegible]

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אנו שותים, גם מגדולי תלמידי ר"ת היה ר' משה אשר בבר בישי רבו היה מגדולי הדור והסבים עם רבו על התרם שעשה נגד הטוענים לעין על גם (מרדכי גטין סי' תג"ח) אך לא נודע לנו שם אביו או שם לוחו כי כמה תלמידים היו לו לר"ת אשר היה שמו משה[28]), אחר מתלמידיו המובחקים היה רבנו יוסף מאורלינש בן יצחק אשר נזכרנו בא בתוספות במקומות הרבה גם בתוספות הראשונים, ובספר הישר נמצאו בסת שאלות ממנו לר"ת וחבר גם פירוש על התורה (או"ז מא, ג, אות ב') ונראה שכל הפרושים המובאים בשמו בספר „מעגל רוא" הם מפירושו על התורה[29]); גם רבנו חיים בן הנגאל הכהן (קוה"ד ע"ם מס"ע וחגמ"ל) היה תלמיד ר"ת ותובאו ממנו דברים רבים בתוספות, אך תמיד בלא שם אביו ותמיד בלא כנויו „הכהן", והוא ר' חיים אשר אמר אילמלא חיותי בשקיל שירות ר"ת חייתי משמא לו (בתובות קנ"ו תד"ה אותו) ולא נמצא וגרו בשפר חישר[30]).

מלבד אלה ואחרים מגדולי תלמידי ר"ת עוד היו לו תלמידים רבים גדולים חקרי לב, בלם בדרכיו הלכו אך לא השיג מדרגתו בחכמה רק אחד והוא רבנו יצחק ב"ר שמואל ובאחרת הגדיל לעשות ממנו מי הרבה גבולו בתלמידים ובאחת נוסל היה ממנו כי מתלמידי ר"ת אין גם אחד נודע לנו אשר לא אבה בדרכיו חלוף לפוי מדרך פלסולו ולמודו החדש וכנגד זה אחד מתלמידי ר"י חזקן בגד בשיטת רבו ולא עשה את הפלפול אומנותו, התלמיד הזה היה רבנו יחזקאל ב"ר שמואל הספרד. הסדירות היתה טרשה לו מבית אביו כי ר' שמואל אביו גם הוא הסדר וקראוהו קדוש, נביא, והיה בן רבני קלוניסמוס חזקן משפירא (דרבי התשבות שבסוף שו"ת מהר"ם), כל המחברים מדורות בעלי התוספות מגידים ומספרים משבחו ומעשיו אך מעט מדברי הלכה או תוספות אשר חדש. ההגיון והדקדוק על כל קוץ וקוץ שבתלמוד לא היו אומנות, מעיד על עצמו: יש בדורי חכמים בתורה ובכל הבמה ומעשים ובעלי יראת יהדר ממני אלא מרוב הבמתם מפלפלים בתלמוד אשר אין קץ לחכמתו. (מ' הסדרים פ"י חגוך הדתות לר"מ גידעמאן (200) אשר מזה נראה כי לא נשאו ידיו מאד לעלות על מעלות הפלפול ואמנם בעבור זה לא נאמר שהיה מתנגד לפנגון תלמוד המושל בזמנו, הוא היה רק מתנגד למפלפלים לקצר (מ' הסדרים פ' רפ"ח רמ"ם

רצ"ר

---

28) תאחר היה ר' משה ב"ר מאיר מהמגמיזוא אשר ממנו נמצאו בסת"י בסת שאלות מדף ע"ו ע"ב—ע"ז ע"א, ומה שכתב שם: ולא ומיתי לשמש לפני רבנו כל צרכי מוכיח שהיה תלמיד ר"ת ויש שם בדף ע"ב עוד בסת שאלות ממנו לר"ת, ובאחת שהן בתב „מפרקי דסר שמיע לי" גם זה מוכיח שהיה תלמידו, ונמצא ממנו תרבה פלפולים בתוס' שלנו, אך ר' משה מאיבירא שהות בזמן הזה יש ידיעתי אם היה תלמיד ר"ת לא מצאתי אבל ידענו שהיה לו את ושמו ר' שמואל מאיבירא אשר כתב תוספותיו של אחיו ר"מ (ערכין ז ו תד"ה קר ובשה"נ כתב שר"ש היה רבו של רבינו פרץ. ואמנם מצאתי בסה"ד ע' ר"ת שמביא מעשה מוכיחו של ר"ת עם ר' אליה מאריס ור"ש הגביא שהזמין לפניהם את מר"ח ואת המסרין וכו' וכל זה ע"פ מדרש ר' שמואל ב"ר אליה מאיבירא בחברת שר"ש מאיבירא הזה חי ומן רב אחיי ר"ת כי אגדת זרע כואת אשר כל היראת בה יראת שמיגה אלא ברוחה מי אשר שגולרה ביסי ר"ת ומן ערוך לחאריך ברבר המזמן לכל מקבל.

29) רבנו יוסף בר יצחק מובא בפרדסי ב"מ מ' רנ"א בענין תקיעת בקר שתביאו ר' יצחק בן מנחם בתשובה, ותשובה מובאת גם בשו"ת מהר"ם מ' תתקכ"ב, אך בפרדסי ב"מ מפ"ד הביא בן מרש"ל במקום ר"י בן יצחק, ואם רש"ל היה בן יצחק נכון הוא שהכל אחד ועי' בסמכתב רש"ל רס"ן ראש שו"ת נאונים קרמונים שיבמתם בשם אביו ורומ"ל חות הוא הראשון שהרי ר"י בן מנחם מבוחר והוא חות חי בזמן רש"י ורומ"ל שבש אין זה ר"י בר יצחק מאורלינש, ובסמ"ר מ' תרצה נמצא ר' יוסף בר משה ור"ת קראו מורי ומובא בשו"ת מהר"ם מ' רס"ג ובכ"מ הביא ר' יוסף סתם ובדף ע"ג ע"א קראו גדול הדור, ובתוס' מובא בתוס' מפשטות ר' יוסף סתם ולא איתברא מנו וקריב מאד שכל מה שנאמר בתוס' בשם תר"י יוסף הוא סתום ר' יוסף שפי' לפני רש"ב מ' תוס' כתובות (מ' ע"א ובשם ענין אינו ר"י מאורלינש.

30) בקו"ד מביא גם ר' חיים בן יוסף ובהגהות ר"ר קאזמל שם מביא בשם מגן שו"ת סתם בתוס' הוא בן יוסף ושלשתם מזו כי ר"ת בן יוסף לא היה ולא נברא בין בעלי התוס' כי ראשתם סתום מהרות פ"ח ע"א שכתבו ומפרש רבנו חיים בר יוסף ודף שמות כאשר הגיהו על הגליון וע"ל ר' חיים בר יוסף והיה מאחיה שם הדף ע' ע"א ששם מבואר בן, ובוש אנו לחאריך ברבר.

(רוזר מ"ר)

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח * www.daat.ac.il

רצ"ד) פתגנו למי שעסק בתורת שלא לשמה אף אם עלתה בידו לעשות פירוש ותוספות ולהעמיד תלמידים אך הכל שלא לשמה (שם פי' תקנ"ז) אבל הין מזה חלא מצאנו בכמה מקומות בספר המדרשים הנקרא על שמו שהוא מרבה בשבח הפירושים והתוספות ובשבח התלמידים הורעים להשיב על כל קושיא בחריפות פלפולם וגם מעם החדושים אשר נוצרים על שמו בעניני הלכה הם למי מרת פלטול בעלי התוספות ואין בין מענינו למגונם אף כיוחב שערה, אמנם כל תוקף הפלפול והחריפות לא היה בעיניו זכות עצמית ולא תכלית לעצמו רק אמצעי למעשה ועיקר יסודו היה שורש התורה צריך האדם להעסיק וללמוד ולדעת מעשה בכל דבר (שם פי' י"ז). ועל כן לא יעלה על דעתנו כי ר"י החסיד מי אף כמעט מדרך בני זמנו בתורתו ובמנהג ובמשפט הדתיים חדתים, או לאמר: שר"י החסיד הסיר מעמו כמה מעשים דעות רגילות ומקובלות בעמי (צונץ אצל גידעמאן שם עד 154). האמנם כי דעותיו ואמונותיו באלוהיות היו מופלאות, ורבה היתה אהבתו לדרוש במופלא ולבא במסד התפלה. כי מעלת התפלה היתה נשגבת בעיניו והשבח גדולת מעשים מובים (גידעמאן שם 167) ובאמונות האמין בכל דבר, בשדים ברוחות ומזיקים ומאורעות נסיים ואגדות של דופי, בכל זאת בעבור כל אלה אין לנו חצדקה לחשיב כי ר' יהודה החסיד נעב כמתנגד לדעת חכמי זמנו, לא בעניני ההלכה ולא באמונות ודעות. בעניני הלכה לא! כי אין לנו על זה לא ראיה ולא רמז. וכי מצני שרבריו מעשים בעניני הלכה נאמר שהיה כמתנגד להעוסקים בחכמת התלמוד שעשו פירושים ותוספות בפלפולם, כמה חכמים גדולים וטובים מצוארים והשובים אשר אין לנו מהם רק מעט מזער מחכמתם. ובבחינת דעותיו ואמונותיו אינו אמור בכינה אף אחת אשר לא נמצא דוגמתה באגדות שבתלמוד ומדרשים ובספרים מדרשים מדיים העוסקים בסתרי תורה וברזים והם קדמונים אשר מלאו שכמו אלה כמים ליום מפסים, אמת חדבר כי ר"י החסיד — לפי מה שנראה מכתביו — היה בעל כח חמדמה חזק ומלא רוח הוה באמונותיו, ופרי כל אלה היתה הסידותו בחפרות על הטבע. כי „אין בכל הטבעות הנפשיות של בני אדם אשר מדרגותיה רבות ושונות כל כך כמו הסידות, כי מדת הסידות אינה תלויה בדעות ובהפרעת השכל אמנם היא לרוב תולדות הטבעיות בכח המדמה, וכאשר הפרזת הכח המדמה יש לה מדרגות רבות ושונות אף כן הסידות שהיא תולדתה" וכן היה גם בר"י החסיד כגדולת מדרגת הכח המדמה בנפש כן גדלת חסידותו, ואולם כאשכנז היתה הסידות בדברים קטנים הלק לכל החכמים ובדעות ואמונות לא התנשאו למדרגה מושלמת כי לקרוא את האגדות כבתבם והן שבשו האמונות והדעות ומצד הזה היה ר"י החסיד בן זמנו וארצו, אבל מצד אחר היה גדול מהם כי הוא היה שקיע במצולת הסידות מכל וכל, הדעות והאמונות המפליאות משלו בכל עצם הו ובחן אפרי כל עשתונותיו והגיוניו ובדבר הזה אין משלו בכל חכמי דורו וזמנם") והנה לא יובחש כי זכותו מעצרת בהתפשטות חכמת התלמוד אבל גדולת היא התעצומות אשר פעל על הדתיים הדתיים ועל משפט האמונות באשכנז כי המון דעות של אתו מרצו על פיתו בארץ ויהיו לחק בישראל. ואף לטפח הזאת נחשוב לחת לי זכרון בנקום הזה, לסען דעת איך הגיעו הדברים כי מדור לדור אחריו מיקם מעט ידדו בני אשכנז מגבה מעלתם בתורת בחכמת ההלכה והסתבכו הדרשות בדברים קטנים ובחקור המנהגים ודעות ר"י החסיד אחזו כל הלבבות.

אולם

---

81) עי' בספר הנוף מיחודים וכו' בצירפת על אודות ר"י החסיד צד 158—168 ובתרגמה דברים שהבב שם הלכתי בעקביתיו.

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

[illegible]

[illegible]

[illegible]

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

[illegible]

[illegible]

[illegible]

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח * www.daat.ac.il

האלפסי והמיימוני, והשלימו המעשה הזה בתכלית השלמות. האחד עשה סדר התלמוד הישן תלמוד ח"ש מקיצר ומבורר שוה לכל נפש ולכל חפץ בידיעת דת היהדות. והשני קבץ והביא יחד בחוברת כל התורה שבעל פה כלה כפי אשר השתלשלה עד ומנו אין דבר אחד נעדר, הכל כתוב בטוב טעם ודעת בעיון עמוק ובחקור האמת. אך הראש השלישי הוא: ב ק ר ת ה ת ל מ ו ד. המלאכה הנכבדה הזאת מצאה בצרפת מכוננים ומיסדים. גדולים חקרי לב היו עושיה הראשונים, בחנו בבחינה עמוקה את התלמוד וצרפוהו כצרף כסף וכמעט היו בחינותיהם ומחקריהם חלק מן התלמוד.

דרך הרוח הזה הלך ישר עד סוף האלף החמישי. אך מנהו והלאה רוח אחרת היתה עם רבים ורוח הזת שנה את תפקידו. הסנגוריא (אפאלאגיע) לקחה כל הלבבות יחד ולרגלה יצאו משפטים מעוקלים. יותר מאשר שמו עינם ולבם על התלמוד עצמו שמום על הספרים קטנים עם גדולים, להגן בעדם ולהצדיק כל דבר מדבריהם. ואף אם מעיקר הדין לא ידעו לקיים דברי זה או זה בכל זאת לא בטלו הדברים כי אם הששו להם להחמיר. דינים ודיני דינים נולדו אשר אין להם מקיר בתלמוד. אלה מה רבו ומה עצמו ראשיהם? דעות חשובות ואמונות לא זכו עשו כל אלה. אין הפה יכול לדבר מה שהחסידים שבאשכנז וגם בצרפת המציאו מדות חסידות ומנהגים זרים כחייהם הדתיים אשר תלמידיהם הבאים אחריהם העלו הכל בקבוצות ההלכות אשר תכרו לזכרון בספר ומשם עלו מעט מעט בספרי החקים אשר היו באחרונה מדה וקי לכל ישראל. הן אמנם אין לאדם הצדקה לדון עם אדם על דברים שבסתר לבבו, על משפטו ומעשהו בחסידות יתרה ובהפרזה על מדת הדין אבל לעשות כל אלה מדה וקי לכל אדם ההולכים לתומתם ולנישאם למדרגת שורת הדין זה נגד מנהגו של עולם בדת היהדות התמימה. נוסף על כל אלה הלא גם הקבלה הפעילה על מנהגי ישראל ורבים הם הדינים אשר העלו בספרי חקנו על פי ספרי קבלה ראשונים ואחרונים אשר בתלמוד אין להם שורש. והנה כל אלה הגדילו סאת דיני ישראל אבל לא הגדילו התורה ולא האדירוה, והמשפטים האלה אין להם חלק בהשתלשלות התורה שבעל פה. הן המשלנו זה התלמוד וחכמתו אשר הוא מכלל התורה שבעל פה, לנהר אשר בלכתו יגדל ויתרחב. הלא גם זאת התורה מראשית מוצאה מרור אל דור גברכו מימיה גדלה והתרחבה והשתלשלה. אבל זה הנהר רק אז בפלגיו ישמח לב חדורשים וירוו נפשם מנוזליהם עוד לא ידלחים מים זרים בהליכתו, עוד זה הנהר הולך למישרים, לא יעשוק לפרוץ ללכת ארחות עקלקלות. ואמנם יען כי באלף הששי החלו הדרכים להשתבש ומשפטי חכמת התלמוד להתהפכפך ומדור אל דור להגדיל סאת תורת התלמוד במשפטים בל ידעום אבותיהם מעולם, ועל כן בצדק נאמר כי בתחלת האלף הששי החל זמן הירידה בהשתלשלות התורה שבעל פה ועל כן פה נשלמה התכלית אשר רצינו בה בחבור הזה

(דויד חיד)

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הערה על דבר ה"ג וה"פ.

כל הקורא בספרי הזה ימצא שאני בורח מן ההשעלות ובוחר בחקירתי לסמוך על דברים הנודעים מעדות ספרים וסופרים נאמנים ובעבור זה כשדברתי על זמנו ומחברו של ספר ה"ג היתה סמיכתי על הראב"ד אשר ספר שר' שמעון קיירא חבר הלכות גדולות ור' יהודאי גאון הלכות פסוקות. ואלה הפסוקות קבצן רי"ג מהלכות גדולות, ונאמנה אלינו קבלתו שהיתה לו מן הגאונים יותר מאלף השעות ובפרט שיש ערים גאונים על זה כמו שבררנו למעלה צד 33 והלאה, ויצא לנו למעלה מכל ספק כי בידי רב שרירא גאון ורב האי בנו היו שני חבורים הלכות, ה"ג מר ש קיירא והלכות דרב יהודאי גאון. ואלה האחרונים קרא רב חנינא גאון הלכות פסוקות. ובענין ה"ג שלנו הראנו לדעת כי רוב הדברים המוכאים בשם ה"ג וה פ נמצאו בה"ג שלנו ויש רק מעט יוצאים מן הכלל, והראנו ג"כ כי מתקנות שנתקנו מן הגאונים שהיו אחר רב יהודאי לא נזכר מאומה בה"ג שלנו. והנה אחרי שבבר היה נדפס זה המאמר הגיעו לנגד עינינו שלשה מאמרים על ענין ה ג והל פ. האחד מאת החכם יה ש בס' תפארת שיבה והוא קובץ מאמרים מקצת חכמים שבדורנו אשר יצא לאור לכבוד ר' יו"ט צונץ ע"ה ובו מאמר מהחכם הנ ל ע"ד ה"ג. זה הספר בשלמות לא הגיע לידי עד אשתקד וכבר היו י"ב באגען הראשונים נדפסים וכראותי זה המאמר גמרתי בלבי להעלות קצת מדבריו בסוף ספרי כמו שהעירותי לעיל צד 207 בהערה 1. והשני הוא מאת החכם נייבויער במ"ע לעטערבאדי ח"ר צד 55 הנשלח לי מאמסטרדם ובו ידבר על הלכות פסוקות המכונות הלכות ראו. והשלישי הוא מאת החכם ש. ז. ח. ה. במכתבו להמו"ל הלכות פסוקות או הלכות ראו (פרים תרמ"ו) וענינו ג"כ משא ומתן על זה הספר. והנה הראשון מדבר בחכמה ובאריכות על ה ג וה"פ והלכות קצובות, חן הנקראות במחזור ויטרי על שם רי ג כמבואר בבית האצר לרש"ל דף נ"ח. ומסקנת דבריו ע"פ ראיותיו, כהראב"ד בספר הקבלה שהפסוקות קבצן רי"ג מהגדולות של ר"ש ושתיהן עלו בה"ג שלנו אלא שיש בו חסרונות ואותן הקצובות שבמחזור ויטרי והנדפסות בחבור תורתן של ראשונים פ"פ דמיין תרמ"ב אינן הפסוקות שנתיחסו לרי"ג ואינן מעשה ידי רי"ג (צד 134). הפסוקות והקצובות העתיקו מה"ג אך בשנוי סגנון. כל אלה הדברים נכונים ובעיקרם מסכימים עם מה שכתבתי אלא שג"ל שטרח החכם יותר מדי להוכיח שאלה הקצובות אינן מרי"ג חדא דכל חלשון והסגנון אינם כדרך פסקי רי"ג, ותו דמיד בתחלת ח' ערובין העתיק הלכה מלה במלה מה"ג בלשונו ומכאן ואילך בלשון עברי ואין זה דרך רי"ג. ואם הוא העתקה למה לא הועתק גם הרישא? ויש לי להעיר על סוף מאמר א' מש"כ בענין הקטועות בהערה א' כמדומני שכהל' קטועות כללו והכינו גם ה"ג דרש"ק ודומיהן. שבשערי צדק ח"ה ש"ן סי' כ"ז הובא בתשו' רש"ג הלכה קטועה מהלכות גדולות ומשם משמע שבכלל ה"ק אין להבין רק הלכה קצרה בלא ראיות. ובמאמר חב' שם צד 135 ידבר מה"ג של אספמיא ומח"ג כ"י ר' יוסף טו ע ומן הראיות שמביא שם מוכח ברור שה"ג כ"י ריט"ע משונה בצורתו ובסגנונו מה"ג שלנו וכמו שכתבתי גם אני לעיל צד 184, ומוכח ע פ כמה ראיות שה"ג דאספמיא נבדל מה"ג שלנו, והנה כל אלה ההכרעות בנויות על ראיות ורצויות לי למה שאני עתיד להעיר עליו בהערה ז.

החכמים נייבויער וש. ז. ח. ה. בסגנון אחר מחליטים שספר הלכות פסוקות של רי"ג הוא הוא הנדפס בפרים שהזכרנו ויש לו שם לוזי הלכות ראו. ונייבויער נתן טעם לשם הזה שאולי התחיל החיבור בהל' ערובין ובפסוק: ראו כי ה' נתן לכם את השבת

כמו

www.daat.ac.il * דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כמו בה' עדובין שבה"ג (ולא נ"ל זה כה' שתבון לומא בלל בספר ותחלתו ה' גרים
ואח"כ ה' שבת ואיך יעלה על הדעת שסדר ערבין קודם שבת) ולדברי שניהם אין
הדברים בספר מלשון הרי"ב ש"ל תחלה אשר אבל הדר המשנה בשבת בה'
עמודים נראה כי בזכון שלו בתחלות שלפנינו בה"ג אחרונות בעיני משנה שמי
בכל ה' עמודים הראשונים בנמצאים שבלא ממיתות בגמ' ע"ז ולא יצחק בעמוד שהלמדו
נמצא בה"ג שאין אלא לא הלמדו ולא הבלו בה ואלא אחלמות הנשרים בהלכה
אחת צר 6 בעמוד שלתן אגרת בשבת שהיא שהיה שלה בבלה בחשקה
לעבודת ... ויהי יוצאים מכל רבתי בהסכים ואלה שכן אלה בספרים בהלכות
פסוקות הלכות ראו הלכות קצובות אשר בדברי משנה בלשון מבסגם מבצ
כל המטבע שלהם אינן כמבצ"ע בספרי הגאונים אמר הקדם ... מחדר ראשונה מ"ר
מבן ... הוא משנים בסגנון מבואר בדברים בדאות בהלכות ונעלמות
של אספמיא משוגה משלנו ... אנו לפי הדבר ראשון ... לעל שאמר
אמרנו שמקצת הענינים שהעתיקו מה"ב בלשון ... בלשון ... ראה
היתה העתקת סופר בלבד כ"ל העתקת חכם שאמן לשון בלשון הגאונים מתוך מרחל
מלבות ... ותיבת ... מבבם כמבקר ... אשה קשה בשם
הלכות פסוקות ונמצאו גם תשובות גאונים בשם הלכות פסוקות ...
וראת עוד הלכות פסוקים אשר אתה מצא בהם חכמה ... אחרת
הרבים כסדר ... חתוקה ... לעל לעל ... 13 בדברה 7 ... אשה ... לחכריע ולאמר קוצ הלכות בכ"ר ... ...
רואה שהמוצאים לאור ספרי הלכות כאלה ... אל ... בספרים הלכות
הלכות ... ואמנם בלל ... הגאונים ...
הרבנים ... אלה ... ספרים ... הלכות
וה"פ דרך ... שקבצו מתון ... הגדולים ...
אמנם ... הלכות ... בגמרא ... ...
הראשונים שבתנו ... ה"ג שבתוב ... ...
בבחינת ... הלשון ... לפשטים ... ...
ה"ב שלנו אינו לא ... אבל ... מנהגה ... ...
... פסוקים ... הענינים ... הדבר ...
הפסקה ... שהתחברו ... ...
... לא מצאתי ... הלכה ...
... בה"ג ... בהרבה ... ...
... אל מנפה ... מבקר ... ...
הלבה ... אלא ... בספר ... ...
... בספרים ... 30 ...

(דרוש ה')